

ЦИБОРИЈУМ – ПОРЕКЛО, ИСТОРИЈА И ТИПОЛОГИЈА ОБЛИКА

арх. Димитрије
Љ. Маринковић

Ајсџракић: У древним цивилизацијама за божанства се сматрало да се налазе на њиховим иконостасима; у грчко-римском свету циборијуми су имали функцију иконостаса онако што надкриљују. Против уметничких делатности подстикнути признањем хришћанства од стране цара Константина у IV веку није био лишен античког наслеђа и иконостаса. У том и таквом свету, проналази се и место хришћанског циборијума. У овом чланку аутор украјко разматра порекло, историју и место циборијума у црквеној архитектури.

Кључне речи: циборијум, Црква, црквена уметност, црквени мобилијар, црквена архитектура

Порекло речи

Назив *циборијум* (лат. **ciborium**) одговара грчком **χιβώριον**, **πυργος**, а на латинском се још помиње као *turis*, *arca* итд. О етимологији речи **χιβώριον** дата су различита мишљења. Постоји вероватноћа да је реч **χιβώριον** настала од јеврејске речи **keber** или сиријске **kēborā** што значи гроб. По мишљењу Псевдо Софронија, киворион симболизује лађу (ковчег) Нојеву, а по Герману Цариградском симболизује небо.¹

Оба назива, *ciborium* и **χιβώριον**, срећу се тек у хришћанској литератури. С друге стране, постоје аутори који сматрају да је етимолошко порекло ове речи крајње нејасно и тиме недоступно разјашњењу.²

У неким случајевима реч циборијум, **χιβώριον** или **Киворј**, схвата се исто као и дарохранилница, одн. као ковчег у коме се чувају честице за причешћивање болесника и Св. Агнец за Литургију пређеосвећених дарова.³

¹ М. Томасовић, *Хришћански храм*, Богословље бр. 34, Београд 1990. 117.

² Reallexikon für antike und christentum, Herausgegeben von T. Klauser, Band I, Stuttgart 1955. стр. 68–70.; Reallexikon zur byzantinischen kunst, Herausgegeben von K. Wessel unter mitwirkung von M. Restle, Lieferung 7, Stuttgart 1965. 1056.

³ С. Петковић, *Речник црквенословенског језика*, Сремски Карловци, 1935. стр. 96.; *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva i uvod u ikonologiju Radovana Ivančevića*, Uredio A. Badurina, Zagreb 1985. 181.

Порекло облика и функције

Још у древном Египту постојале су надстрешнице владарских трона. О томе сведоче ликовне представе са појединих египатских рељефа или папируса. Овакав балдахин вероватно је произашао из праксе египатских владара да приликом посматрања извесних церемонија или ратних битака изнад седишта постоји заштитни кров шаторастог облика, који осим практичне сврхе заштите од сунца и климатских непогода, истовремено наглашава и представу о значају владавине египатског суверена.

Слично египатској, у вавилонској цивилизацији божанстава су се такође замишљала на престолима испод циборијума.

Престони циборијуми са калотастом конструкцијом изнад трона божанстава постоје и у етрурској цивилизацији. Горње конструкције у облику калоте потпуно замењују шатораста облик, одн. праоблик балдахина.⁴

У зидном помпејском сликарству античког Рима проналази се пример циборијума као мали моноптерос са горњом конструкцијом у облику купе са решеткама.⁵ Такви циборијуми су надкривали статуе богова и царева, а у касној антици чак и статуе високих службеника.⁶

Итерколумније циборијума су у касноантичко време биле затворене завесама, са циљем више да повећају допадљивост изгледа а мање да затворе простор. Осим завеса, за њихово затварање коришћене су и решетке.

Циборијуми грчко-римског света једнозначно истичу трон, слику и симбол који се налазе испод њега, док би циборијуми који се уздижу изнад паганских олтара, гробова, саркофага и бунара морали да се повежу са неким сасвим другим другим мотивом. Попут практичне намене претходних цивилизација, и овде се претпоставља да је један од разлога такође заштита од сунца, ветра и невремена.⁷

Функција

Суштинска улога циборијума је глорификација садржаја који надкриљује или затвара.⁸ Сасвим је извесно да се никада не подиже због њега самог, већ увек као секундарни одн. пратећи елемент који надкриљује трон, олтар, гроб, иконе и сл.⁹ Од египатског балдахина, вавилонски, етрурски, антички и хришћански циборијум се разликује у својој непокретливости и чвршћем материјалу од кога се прави, премда је њихова функција у потпуности истоветна.¹⁰

⁴ Reallexikon für antike und christentum, 68–70.

⁵ Reallexikon für antike und christentum, 75–78.

⁶ Reallexikon zur byzantinischen kunst, 1057–1058.

⁷ Reallexikon für antike und christentum, 78.

⁸ Illustrated dictionary of historic architecture, Edited by C. M. Harris, New York 2000. 115.

⁹ Sturgis' illustrated dictionary of architecture and building, An Unabridged Reprint of the 1901–2 Edition, R. Sturgis et al. Vol. I, A–E, New York 1989. 602–603.

¹⁰ Reallexikon zur byzantinischen kunst, 1055.

Хришћански циборијуми

Процват уметничких делатности подстакнут признавањем хришћанства од стране цара Константина у IV столећу није био лишен античког наслеђа и утицаја. Просторно решење базилика профаног карактера у ранохришћанском периоду преузето је из антике, и са супротним, сакралним карактером, наменски је модификовано манифестацији нове вере. У том и таквом светлу, проналази се и место хришћанског циборијума. Његови непосредни претходници су оријентални балдахин и античка едикула.¹¹ Идеја надграђивања трона или светиње није нова, већ је преузета из минулих цивилизација и прилагођена хришћанском култу који се још утемељивао и обликовао.

Циборијуми су се у хришћанству користили за различите намене. На пример као:

- Престони циборијуми;
- Циборијуми над олтарском трпезом;
- Циборијуми на гробовима и спомен-местима;
- Циборијуми изнад амвона;
- Циборијуми изнад писцина;
- Циборијуми изнад моштију светаца;
- Циборијум као оквир најпоштованијих икона;
- Циборијуми над бунарима;
- Празни циборијуми.

Око царских престола стајао је циборијум на четири стуба међусобно повезаних луцима на којима је са унутрашње стране најчешће почивала калота. Калота циборијума обично се означава и тумачи одсечком одн. одразом небеског свода. Било је такође престоних циборијума који су са задње стране били потпуно затворени¹². У средњовизантијско време наилази се на ликовне представе примера престоних циборијума. На једној минијатури у париском *Грегорију*, цар Теодосије стоји испред трона са циборијумом. На његовим стубовима су глобуси, преко којих орлови придржавају калоту.¹³

Према узору земаљског владарског трона, и трон Божији или Христов такође се опрема циборијумом. Јеванђелисти и други библијски аутори радо се приказују у трону, али не испод слободностојећег циборијума већ у ниши са два стуба и полукалотом. Постоје записи о изгледу епископског циборијума и у VI веку, а уколико је његов трон био наслоњен уз зид апсиде, што би најчешће био случај, онда он није морао да се уреди као прави циборијум. Морало се задовољити са кровом на два стуба.¹⁴ Дакле, осим симболичког истицања, ништа мање битан није разлог његовог постављања и декоративно уобличавање трона.

¹¹ Ј. Максимовић, *Кошорски цибориј из XIV века и камена илустриција суседних области*, Београд 1961. 30.

¹² Према писаним изворима, циборијум из крстионице православних у Равени је са задње стране био затворен. Међутим, постоје мишљења која тврде да није у питању циборијум већ екседра. Reallexikon zur byzantinischen kunst, 1056; Reallexikon für antike und christentum, 70.

¹³ Reallexikon für antike und christentum, 71.

¹⁴ Reallexikon zur byzantinischen kunst, 1057.

За рано хришћанство олтар представља Христов гроб, те је потпуно јасан разлог зашто се опремао циборијумом. Најраније сведочанство постоји за Латеранску базилику, дакле већ за време цара Константина, који је за ту цркву обезбедио сребрни *fastigium*.¹⁵

Други ранохришћански циборијуми изнад олтарске мензе одн. часне трпезе описани у раним изворима везани су за цркве Свете Софије у Цариграду,¹⁶ Урсиану у Равени, Светог Ђорђа у Солуну,¹⁷...

Најстарији остаци гробног хришћанског циборијума пронађени су у централној Сирији. Они су били сачињени од четири стуба који су носили пирамидалан кров. Претпоставка је и да је над Христовим гробом у Јерусалиму у време цара Константина такође био постављен циборијум. О томе сведоче минијатуре јеванђелских рукописа где се проналази и уочава поједностављен приказ Христовог гроба у форми циборијума са бочним решеткама. Оловни медаљони приказују да је изнад гроба римског мученика Лаврентија постојао циборијум у форми четири стуба са архитравом и унутрашњом куполом. Према писаним изворима, у базилици Светог Димитрија у Солуну првобитни сребрни циборијум над спомен-гробом Светог Димитрија је изгорео, да би се убрзо направио нови метални шестоугаони циборијум.¹⁸

Хришћански циборијуми изнад амвона и писцине само су бочни огранци еволуције циборијума, који су, дакле, пратили развојни пут хришћанске симболике: глорификација Јеванђеља као носиоца инспирисане речи Божије у једном, и освештане воде испуњене божанским Духом у другом примеру.

Они пак изнад гробова и бунара припадају неком другом контексту, можда изворном мотиву заштите од сунца, ветра и кише.

Типологија циборијума

Општи критеријуми за типологију циборијума су:

1. по материјалу, и
2. по форми.

¹⁵ Reallexikon für antike und christentum, 72.; Reallexikon zur byzantinischen kunst, стр. 1058.; F. Cabrol, L. Leclercque, *Dictionnaire d'archeologie chretienne et de liturgie*, Tome troisième 2ème partie, Paris 1914. 1591–1594.

¹⁶ F. Cabrol, L. Leclercque, нав. дело, 1604; Reallexikon zur byzantinischen kunst, 1058; Α. ΟΡΛΑΝΔΟΥ, Η ΕΥΧΟΣΤΕΓΟΣ ΠΑΛΑΙΟΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΤΗΣ ΜΕΣΟΓΕΙΑΚΗΣ ΛΕΚΑΝΗΣ, ΤΟΜΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ, ΑΘΗΝΑΙ 1954, 476.

¹⁷ Reallexikon zur byzantinischen kunst 1058.; F. Cabrol, L. Leclercq, нав. дело, 1595; Α. ΟΡΛΑΝΔΟΥ, нав. дело, 479.

¹⁸ F. Cabrol, L. Leclercque, нав. дело, 1595; Ф. Баришић, *Чуда Димитрија солунског као историјски извори*, Београд, 1953. 40–41.; D. I. Pallas, *Le ciborium hexagonal de Saint-Demetrios de Thessalonique*, Зограф 10, Београд 1979. 44–58.

Извори

О материјалу, облику и садржају који хришћански циборијуми надкриљују сведоче нам:

- комплетно сачувани примерци циборијума,
- неколики археолошки налази сачуваних и откривених фрагмената,
- писани извори,
- зидне ликовне представе у мозаику или фреско–сликарству, и
- ликовне представе минијатурног сликарства.

Примерци комплетно сачуваних циборијума дозвољавају најверодостојнији увид у материјал од кога су рађени, облик и садржај који надкривају.

Археолошки налази идентификованих појединих фрагмената циборијума откривају врсту материјала, мање су поуздани у реконструкцији форме, а најмање откривају садржај који су надкривали.

Писани извори су могли да буду писани пером савременика као и посредно, на основу чујства или сећања, што не може увек да се сматра поузданим. Идеалне реконструкције таквих циборијума су најтачније у дефинисању материјала и надкривеног садржаја, мање су поуздане у откривању детаља форме, а најтеже је реконструисати тачне форме и декоративни систем.

Зидне ликовне представе у мозаику или фреско сликарству, као и минијатурно сликарство најмање је поуздан извор о веродостојности циборијума, посебно ако се узме у обзир да су се многе иконографске схеме преузимале дословно. Најмање ће се погрешити уколико се представе циборијума на зидовима храмова и на минијатурама рукописа прихвате пре као успомене на старе формуле него као одблесак савремених типова.

1. Материјал

На основу писаних извора познато је да су се у ранохришћанском периоду радили циборијуми од метала, понекад у бронзи, чешће од сребра, ређе од злата. Помињање металних циборијума, посебно од племенитих метала, свакако подразумева да су од метала биле само облоге одн. декоративне апликације, док су геометријски конструктивни елементи форме циборијума углавном били од неког другог чвршћег и јефтинијег материјала. Такође, на основу писаних извора зна се да су постојали ретки примери дрвених циборијума који су услед неке непогоде, дотрајалости или пак веће платежне моћи дародавца најчешће замењивани металним или каменим.¹⁹

Највећи број сачуваних комплетних предроманичких циборијума као и пронађених фрагмената сведочи да су се они од VII века најчешће радили од камена. Некада

¹⁹ F. Cabrol, L. Leclercque, нав. дело, 1604; *The Oxford Dictionary of Byzantium*, Prepared at Dumbarton Oaks, New York – Oxford 1991. 460.

су се комплетно радили од једне, а каткад и од две врсте камена.²⁰ Има чак примера да су се украшавали и уметнутим стакленим апликацијама.²¹

Временом је слабила платежна моћ дародаваца, камен је био јефтинији, и исто-временно због своје тежине, смањивала се могућност пљачкања и одношења скупocenих метала којима су циборијуми до тог периода били облагани. У писаним изворима налазе се помени да је камена декорација тежила да имитира финоћу рада у металу, посебно у сребру. Само су се у изузетно ретким случајевима користиле сребрне апликације. Безначајно малом и све ређом употребом сребра, као и уметничким занатским радовима без посебне оригиналности, последње подражавање сјаја циборијума из Константиновог периода у неколико примера учињено је у IX веку у доба Карла Великог.²²

2. Форма

Основна форма сваког циборијума састављена је из:

- стубова и
- горње конструкције.

Уоквиравање доњег садржаја стубовима у основи је:

- квадратно,
- најређе кружно,
- правоугаono или
- полигонално.

Број стубова је:

- најчешће 4,
- највише 8 стубова,
- а најређе 3 стуба.²³

Стубови који су подупирали горњу конструкцију у већини примера имали су базис састављен од торуса и плинте, ређе ослоњених на горњу површину олтарске мензе,²⁴ а најчешће су се преко базе непосредно ослањали на једностепени или вишестепени стилобат. Торзо стуба је најчешће могао да буде:

- целом дужином потпуно глатак,
- целом дужином прекривен рељефима,
- целом дужином канелован,
- целом дужином тордиран, или
- у доњем делу канелован а у горњем тордиран.

²⁰ F. Cabrol, L. Leclercq, нав. дело, 1607; The Oxford Dictionary of Byzantium, 462.

²¹ The Oxford Dictionary of Byzantium, 462.

²² F. Cabrol, L. Leclercq, нав. дело, 1605–1608.

²³ Reallexikon zur byzantinischen kunst, 1056; J. Stevens Curl, A Dictionary of Architecture, Oxford 2000. 149.

²⁴ F. Cabrol, L. Leclercq, нав. дело, 1591–1592.

Стубови су повезани:

1. архитравима или
2. луцима, који могу да буду
3. полукружни или
4. сегментни.

Унутрашња конструкција је:

- најчешће калота
- полуобличасти свод, и
- крстасти свод.

Горња конструкција може да буде:

1. равна,
2. пирамидална,
3. четворострана,
4. полигонална,
5. полуобличаста или
6. калотаста.

Унутрашња калота, или у сасвим ретким случајевима крстасти свод,²⁵ може споља да буде видљива. У највећем броју примера, вертикално је затворена равним површинама, најчешће прекривеним орнаментима, затим забатима, а одозго прекривена пирамидалним, купастим или шаторастим формама. Није редак случај да је габарит волумена који покрива циборијум ужи од коцкастог постоља на коме тај елеменат почива.²⁶

Под утицајем антике, ранохришћански циборијуми су имали развијену скулптуралну декорацију. На основу писаних извора сазнаје се да су постојали циборијуми са врло дубоким рељефима, чак и са пластиком развијеном до размера слободностојећих фигура.²⁷

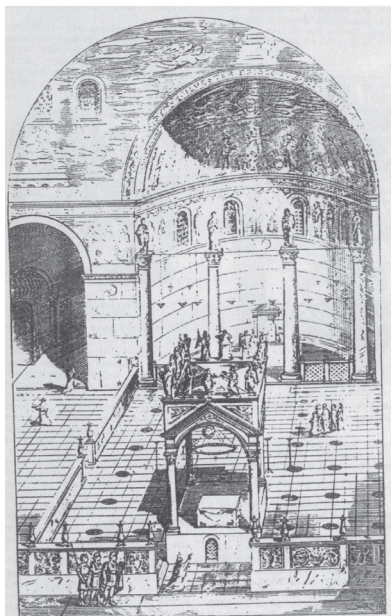
IV–VI век: Белешке о првим хришћанским циборијумима сачувале су сећање на један од најстаријих и најупечатљивијих олтарских циборијума IV века, дар цара Константина за латеранску базилику. Тај циборијум је имао основу квадрата на чијим рубовима су се налазили стубови који су носили сегментне лукове. Горња конструкција се одозго завршавала равно, а свуда околу по ободу налазиле су се антропоморфне фигуре анђела, апостола, а на темену предњег и задњег тимпанона фигура Христа на трону²⁸ (сл. 1.).

²⁵ Reallexikon zur byzantinischen kunst, 105.

²⁶ Reallexikon zur byzantinischen kunst, 1056.

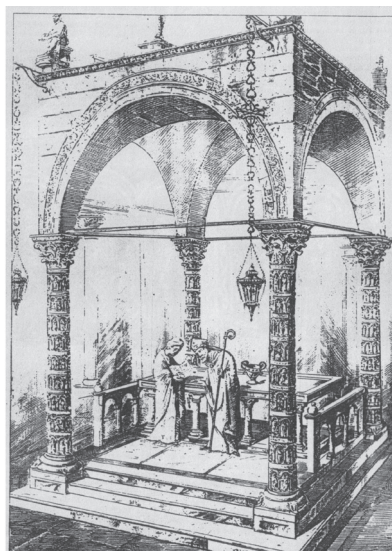
²⁷ Reallexikon zur byzantinischen kunst, 1056.; F. Cabrol, L. Leclercque, нав. дело, 1594.

²⁸ F. Cabrol, L. Leclercque, нав. дело, 1592–1594.

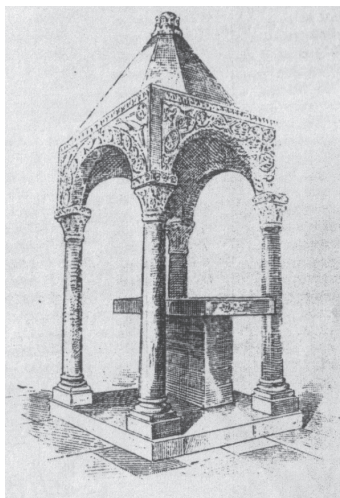
Сл. 1. Циборијум у Латеранској базилици, IV век

Репрезентативан ранохришћански пример квадратног циборијума са аркадама и равним кровом је онај из цркве Светог Марка у Венецији из VI века (сл. 2.).

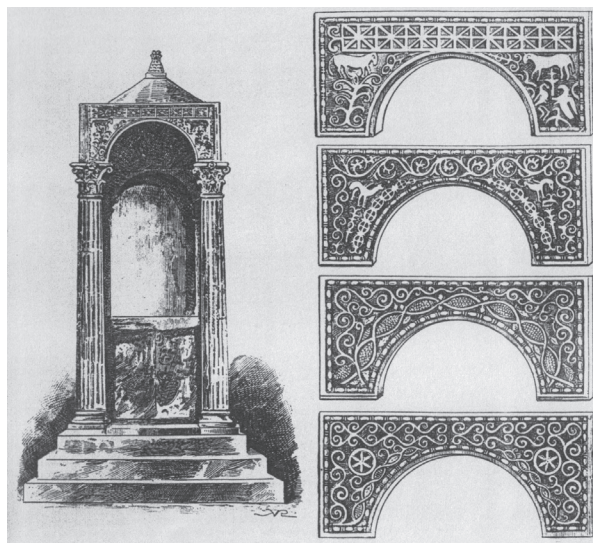

Сл. 2. Циборијум у цркви Светог Марка у Венецији, VI век

У прероманском раздобљу од IX до XII века, када долази до потпуног преуобличавања касноантичких форми и декорације, раде се циборијуми сасвим једноставних форми. Постоји тумачење да су на хришћанском Истоку били заступљенији циборијуми са равном горњом конструкцијом која почива на луцима, док је на Западу преовладавао тип са горњом конструкцијом у облику четворостране или полигоналне пирамиде²⁹ (сл. 3 и 4.).

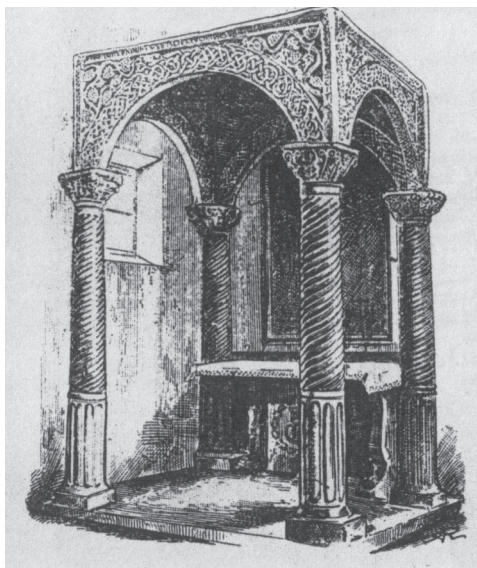
Сл. 3. Циборијум из Saint Prospero у Перуђи, IX век

Сл. 4. Циборијум из Болзена, IX век

²⁹ Ј. Максимовић, нав. дело, 30.

У Кахрие-цамији у Цариграду сачувани су фрагменти надгробног споменика Михаила Торника, Андрониковог брата за који се може рећи да је нека врста надгробног циборијума са аркадама чији је општи изглед донекле одговарао равенском циборијуму из IX века из San Apollinare in Classe (сл. 5.)

Сл. 5. Циборијум из Saint Apollinaire in Classe у Равени, IX век

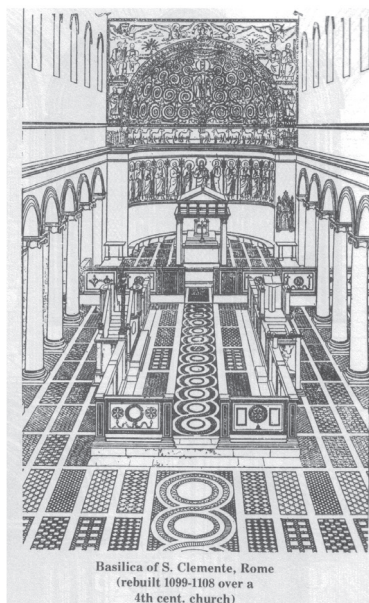
Почетком XII и током XIII века, у романици, појављује се већи број варијанти. Облици и конструкција циборијума постепено се усложњава. У XII веку појављују се циборијуми са једним регистром колонета изнад архитрава.³⁰ Тај регистар је најпре и најрадије покривен двоводним кровом. Репрезентативан пример из тог периода је олтарски циборијум из базилике Светог Климента у Риму (сл. 6.).

Током XIII века долази до развијања овог типа. Појављују се циборијуми са два, чак и три регистра колонета, који се обично на врху завршавају лантерном. На таквим циборијумима, сада већ са свим стилским одликама романике, колонете су удвајају, мали капители добијају облике средњовековних визија, архитрави и остале слободне површине се прекривају богатом романичком орнаментиком, уводе се и умножавају фигуре светаца, анђела и тд.³¹ Један од најрепрезентативнијих примера овог типа је циборијум из цркве Светог Николе у Барију из 1233. године који изнад архитрава има два регистра колонета са лантерном на врху, рад Ансерама из Транија.³²

³⁰ На подручју средње и јужне Италије налази се читав низ истих или сличних примера оваквог циборијума, погледати код Ј. Максимовић, нав. дело, 33.

³¹ Исто, 33–34.

³² Исто, 34–35.

Сл. 6. Циборијум у базилици Светог Климента у Риму, XII век

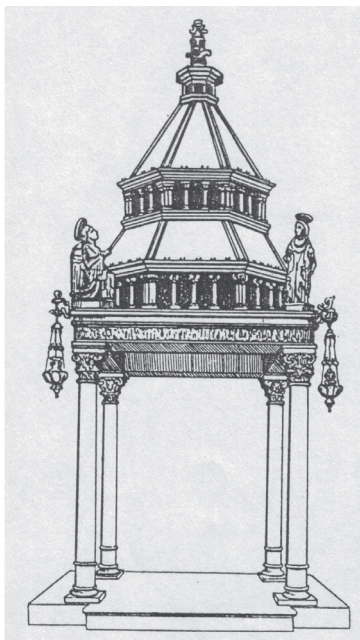
На подручју Балканског полуострва највећи број олтарских циборијума је због близине утицаја уметничких струјања са Апенина настајао у Далмацији и јужном Приморју. Данас се зна, било по фрагментима било по сачуваним целим споменицима, за постојање олтарских циборијума из Пореча, Пуле, Раба, Задра, Трогира, Сплита, Ластова, Корчуле, Котора и Улциња. Богатији и значајнији центри изграђивали су веће и богатије циборијуме, а они мањи скромнијих димензија и једноставне, често сасвим сведене декорације. На овом подручју је утврђена појава олтарских циборијума мало пре IX века, највише их је било у периоду од IX до XI века.³³

Преклапањем краја романике и почетка готике у XIV веку, у тзв. романо–готском стилу, на подручју Балкана сачувани су олтарски циборијуми из трогирске (сл. 7.) и которске катедрале (сл. 8.), као посебно репрезентативни примери циборијума са два регистра колонета и лантерном на врху.

Непроналажење аутентичних олтарских циборијума или њихових фрагмената из позног средњег века у православним храмовима упућује на претпоставку да они тада више нису били у употреби као саставни део црквеног мобилијара. Пишући *Књиџа о храму*, малу по обиму али језгровиту по садржају, познати и утицајни епископ из XV века Свети Симеон Солунски, у оквиру актуелног литургијског намештаја нигде не помиње циборијум.³⁴ Такође, археолошки резултати истраживања олтарских простора не проналазе

³³ Исто, 37–38.

³⁴ Свети Симеон Солунски, *Књиџа о храму*, прев. са црквенословенског Слободан Продић, Сремски Карловци 1996. 14–19.

Сл. 7. Циборијум из трогирске катедрале, мајстор Мавра, XIV век

Сл. 8. Циборијум из которске катедрале, XIV век

њихове остатке. Готово безрезервно, то наводи на несумњиву помисао да се тада у литургијској пракси олтарски циборијуми више не користе. У православним храмовима, из тог периода па на даље, бројне су представе циборијума на фрескама, посебно у олтарским сценама *Причешћа апостола* где најчешће надкриљују престо испред кога Христос апостолима дели хлеб и вино, дакле овакве представе циборијума свакако су пре успомене на старе формуле него одблесак евентуалних савремених типова. Према досадашњим расположивим сазнањима, разлог ишчезавања олтарских циборијума из литургијске праксе средњег века остаје недокучив.

Разилажење Источне и Западне Цркве, посебно после велике схизме 1054. године, постепено је стварало све упадљивије различитости у церемонијалу богослужбеног култа, што је по природи ствари подстакло и другачији развој и организацију црквеног простора. Разграничење простора олтара од наоса првобитно ниским преградама у висини парапета, у православним црквама временом је еволуирало до његовог потпуног затварања, а на Западу до потпуног отварања. И на једној и на другој страни олтарски циборијуми су временом искључени из литургијске праксе. Готово далеко од наслућивања, на сасвим другом месту у олтару црква на Западу, табернакл је могао да буде врста успомене на олтарски циборијум, сада свакако у потпуно другој функцији. Ипак, интересовање за циборијуме није потпуно замрло у ренесанси, посебно у бароку, када је Римокатоличка Црква, подстакнута верским реформама, оживљавала интересовање за рано хришћанство. У складу са тим, црквена уметност ренесансе и барока налазила је надахнуће у ранохришћанској архитектури и елементима ранохришћанског црквеног мобилијара. Врхунац барокног интересовања за ранохришћанске циборијуме огледа се у подизању монументалног бронзаног олтарског циборијума изнад гроба Светог Петра у истоименој базилици у Риму, чиме је глорификована идеја мучеништва као средишња истина хришћанске вере на Западу. Кардинал Берберини поверио је његову изразу 1625. године Ђианлоренцу Бернинију. Овај славни циборијум касније је подстакао изразу сличних циборијума широм Европе, а њихова намена временом постаје многострука. Користе се углавном као реликвијарне конструкције, као и за потребе фунералних свечаности. Набујале декорације, потоњи циборијуми су Бернинијево решење користили само као полазно конструктивно и идејно решење, али је временом оно допуњавано и ширено новим програмским елементима. Основно значење старе форме у хришћанству, микрокосмички симбол неба и храма Новог Јерусалима, божанске заштите и благодати, остало је неизмењено.³⁵

³⁵ Е. Baldwin Smith, *Architectural Symbolism of Imperial Rome and the Middle Ages*, Princeton, New Jersey 1956, (repr. New York 1978) 197–198; Мирослав Тимотијевић, *Трон за кивот са мошћима светіої Теодора Тирона у манастиру Ново Хойово – йорекло облика и значење*, Грађа за проучавање споменика културе Војводине, XX, Нови Сад 1999. 129.

Литература:

- F. Cabrol, L. Leclercque, *Dictionaire d'archeologie chretienne et de liturgie*, Tome troisieme 2eme partie, Paris 1914. 1588–1612.
- Сава Петковић, *Речник црквенословенског језика*, Сремски Карловци, 1935. 96.
- Reallexikon für antike und christentum, Herausgegeben von Theodor Klauser, Band I, Stuttgart 1950. 1150–1153.
- Фрањо Баришић, *Чуда Димитрија солунског као историјски извори*, Београд, 1953. 39–40.
- Α. ΟΡΛΑΝΔΟΥ, Η ΞΥΛΟΣΤΕΓΟΣ ΠΑΛΑΙΟΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΤΗΣ ΜΕΣΟΓΕΙΑΚΗΣ ΛΕΚΑΝΗΣ, ΤΟΜΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ, ΑΘΗΝΑΙ 1954, 476.
- Reallexikon für antike und christentum, Herausgegeben von Theodor Klauser, Lieferung 17, Stuttgart 1955. 68–86.
- E. Baldwin Smith, *Architectural Symbolism of Imperial Rome and the Middle Ages*, Princeton, New Jersey 1956, (repr. New York 1978) 111–165.
- Јованка Максимовић, *Которски цибориј из XIV века и камена пластика суседних области*, Београд 1961. 30–48.
- Reallexikon zur byzantinischen kunst, Herausgegeben von Klaus Wessel unter mitwirkung von Marcell Restle, Lieferung 7, Stuttgart 1965. 1055–1065.
- Dimitrios I. Pallas, *Le ciborium hexagonal de Saint-Demetrios de Thessalonique*, Зорграф 10, Београд 1979. 44–58.
- Anđelko Badurina (ur.), *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva i Uvod u ikonologiju Radovana Ivančevića*, Zagreb 1985. 180–181.
- Sturgis' illustrated dictionary of architecture and building, An Unabridged Reprint of the 1901–2 Edition, Russell Sturgis et al. Vol. I, A–E, New York 1989. 188, 602–603.
- Alexander P. Kazhdan (ed.), *The Oxford Dictionary of Byzantium*, Dumbarton Oaks, New York – Oxford 1991. 462.
- Свети Симеон Солунски, *Књига о храму*, прев. са црквенословенског Слободан Продић, Сремски Карловци 1996. 14–19.
- Мирослав Тимотијевић, *Трон за кивот са моштима светог Теодора Тирона у манастиру Ново Хоново – порекло облика и значење*, Грађа за проучавање споменика културе Војводине, XX, Нови Сад 1999. 123–138.
- E. Cyril M. Harris, *Illustrated dictionary of historic architecture*, New York 2000. 41, 115.
- E. James Stevens Curl, *A Dictionary of Architecture*, Oxford 2000. 50, 149.
- Мирко Томасовић, *Хришћански храм*, Богословље бр. 1–2, Београд 1990. 109–123.

CIBORIUM: ITS ORIGIN, HISTORY AND TYPOLOGY OF ITS FORMS

Dimitrije Marinković

***Summary:** In ancient civilizations, it was considered that the deities reside on the thrones under the ciborium. The flourish of art activities, inspired with the recognition of Christianity by emperor Constantine in the 4th century, was not devoid of antique heritage and influence. In the light of this, the place of Christian ciborium can be found. In this paper, author briefly discusses the origin, the history and the place of ciborium in church architecture.*

***Key words:** ciborium, Church, church art, church movables, church architecture*